

VĚDEŽ.

^v
Casopis za mladost sploh,
pa tudi za odrašene proste ljudi.

I. tečaj.

28. Kimovca 1848.

13.

Puška, strašno nevarna reč.

Nekoliko zgodb v pošuk.

Očeta ni bilo domá. Puška je visela nad posteljo. Tine, komaj osem lét star, postavi stol na posteljo in doseže puško. Misléč, de ni nabasana, napnè petelina in reče svoji enajst lét stari sestri, ker s puško na-njo méri: „Glej takó oče zajce stréljajo“, in sproži. Puška pa je bila nabasana, in sestra še hudo v rebra ranjena na tla zgrudi. Drugi dan je móгла cve-teča deklica po prestanih velikih bolečinah umré-ti. — S solzmí v očéh je nazadnje še očeta in mater prosila, de bi bratica zóvolj njene smerti ne kaznovali, ker tega ni sam rad storil.

Dvanajsti dan tega mesca je, kakor ste v poslednjim listu V é d e ž a brali, mlad štertošolec po neprevidnosti tudi svojo ljubo sestrico ustrél-lil. V tisti hiši bivajoč stražnik je namreč z dvéma kroglama nabasano puško v hiši imel. De bi se kaka nesréča ne zgodila, je bil ká-pico (kapsel) preč vergel. Ko stražnika domá ni bilo, vzeme rečeni učenc puško v roke; kér

pa kápice gori ne vidi, misli, de je prazna. Sestríco ustrašiti, dene kápico ali kapsel gor in sproži. O joj! dve krogli ste prebile nedolžne persica nesréčne déklice. Révica še dva, tri korake proti svoji starji sestri storí, de bi ji v naróčje padla; pa še poprej omaga in s kervjo polita dušico izdihne. Kdo popíše strah in žalost staršev, sester in bratov, sosebno pa brata, ki jo je osmertil!

Če kako puško v roke dobiš in nisi popolnoma prepričan, de je prazna; misli de je nabásana, in ne pomerjaj tedaj na niko-gar! — —

Nek učenc iz Štajerskiga je bil pa zamášik, ki se mora pri básanji puške v cev na smodník potlačiti, in scer takó terdó, de ni med smodnikam in zamaškam čisto čisto nič prostora — ta zamašik je bil prevelik naredil, in ga komaj do srede ceví potlačil. Misli sam pri sebi: Ga bo že smodník vun spravil! Ali kaj se zgodí, ko v té reči nevédni mladenč ustrelí? Cev se razletí in mu odterga skor celo levo rokó. Odrézati so mu jo mogli. Rana se je scer počasi zázdravila; ali roke ni bilo več. Kolikorkrát je od té nesréče pripovedoval, se je vselij milo zjokal. —

Pred kakimi osmými léti zagléda v Novim mestu nék mestnján (purgar) na mostu stojé, veliko ribo v vódi. „Teci eden hitro po svojo puško!“ pravi blizo stoječim možem. Kmaló dobí eno in neutegama strelí na ribo. Pa komaj je sprožil, že zavpije: „Jezus Nazarén-

ski!“ in pade znak. Kaj mu je bilo? — Puška je stala že dolgo nabasana, cev je bila od znotraj že vsa zarujavena, sé je pri strelu razletéla in mu levico raznesla. Persti so tu eden, tam eden po mostu ležali. Vračí so vse storili, kar je bilo storiti; ali prisad se je bil rane prijel, in že čez tri dni je mogel revni mož po strašnih bolečinah umréti.

Ako je cev od znotrej zarujavena, se móra pred streljanjem izčistiti, in ako je puška že dolgo nabasana stala, stari strel izleči in z novim namestiti.

(Konec sledí.)

*Mlada in stara véverca. *)*

(Basen.)

Mlada véverca je okoli stare veselo skakljala. Stara ravno pripoveduje, kakó sladák je oreh, de boljši jedi ni dobiti; kar veter potegne in oreh pade ravno iz drévesa pred nji na tla. Mlada se hitro oberne in oreh je njé. Velike želje ga pokusiti, nastavi hitro zobé nanj, pá fejt! fejt! zasmerčí in ga verže naglo, kot da bil strupén, od sébe. „Kaj me trapate, (kaj me imate za norca); pokusite ga le, kakó je sladák!“ pravi se otresaje mamki. — Počakaj, boš vidla, kaj je notri, pravi stara, le naprej ga lupi. Mlada začné zopet zeleno lušino lupiti, in kmalo jo iz njega zdere. Naglo ga vdrugeč vgrizne, pa o joj! mehki zobec si zlomi. „To je kamen, ne pa kaj sladkiga“, zakričí mla-

*) Léverca ni prav govorjeno.

da „kaj me trapate?“ Od jeze zažene oreh po bregu, de se deleč potači. „Kaka trapica si še!“ pravi stara, hitro skoči in vjame oreh na bregu. — „Zakaj ga lučaš, zakaj se jeziš in smerčiš, zastonj ti mene kriviš.“ Pred mlado stara oreh stare, ter ji pokaže sladko jedro rekoč:

„Le poterpljenja se moraš vaditi, le poterplenje prinese delavcu sladkóst. Vsak začetek je grenják in težák; nasledki pa so sladki.“

Praprotnik.

Nekoliko od nekđajnih Turških vojsk v naših krajih.

V letu 1492 so priderli Turki sedmo pot na Krajnsko, in so se kakor dereča voda skozi Metliko in Novo mesto zopet noter do Ljubljane valili. Po svoji navadi so tudi zdej brez usmiljenja požigali in morili. Male otroke so na plote natikali, ali jih pa ob zidove metali, de so iz drobnih glavičiv možgani škropili. Imenitne in bogate ljudi so kakor pse sklépali, jih po dokančani vojski seboj v sužnost vzeti.

Dve drugi kardeli Turkov ste bile že na Štajerskim in Koroškím, kjer ste ravno takó nečloveško mlade in stare, ženske in možke morile. Odsekane glave so natikali na svoje dolge súlice, ktere so v zemljo zasadili, zraven velike pojedine imeli, potém pa s takó strašnim vpitjem in takó po divjaško okrog plesali in skakali, de bi jih bil človek za same kervoženje volkove in rise imel. Ko se jim je zdelo, de so mertve glave Kristjanov že dovolj

zasramovali, so jih kakor kakšno cerknetino tje metali in z nogami drobili.

Ceste so bile polne kervi in odsékanih človeških udov, ki so jih psam metali, in — groza je izreči — cló mrtva trupla Kristjanov so sirovi Turčini parali, čeva iz njih motali in se z njimi opasovali. —

Rimski kralj Maksimiljan, je bil od tega rabeljskiga ravnanja kmalo glas dobil, ter neutégema na Krajnsko in Štajersko veliko armado poslal, ki je s pomočjó slovenskih vojšakov Turke strašno zmlatila in iz dežele pregnala.

Tudi Korošci so se bili v svoji deželi proti Turku hrabro hrabro obnesli. Med bojem je bilo namreč petnajst tavžent vjetih Kristjanov ušlo. Iznenadi planejo Turkam čez herbet. Strašán boj se začne. Turška množica pa nič ne opravi próti serčnosti Slovincov, in se prestrašena v bég spusti; Slovenci urnih nóg za njimi, in jih še mnogo pobijejo. Turški vojvoda Ali-Baša je bil od koroškiga stotnika Lé-narta Kolniča od zadej z dolgim mëčem sunjen, se je s konja zgrudil in pri ti priči dušo spustil. Deset tavžent Turkov je bilo mrtvih, sedem tavžent ranjenih. Kristjani so šteli le sedem tavžent mrtvih in tudi veliko menj ranjenih ko Turki.

(Konec sledí.)

Pogovor učenika z učenci.

Radovednik. Če krava kervavo mléko dobí, ali pa clo zgubi, pravijo, de je storjeno; če pa cópernic ni, kdo ji stori?

Učenič. Kakor ste poslednjič slišali, de imajo nektere zeliša naravsko (natorno) móč, omó-titi in takó žive sanje storiti, de nevedin človek misli, de se je vse zares zgodilo, kar se mu je sanjalo; ravno takó imajo druge zeliša lastnost, de od krave zavžite mleko ne le rudeče, ampak tudi višnjevo (plavo) in rumêno pobarvajo ali pofarbajo. Včasi pa je téga bolézen kravjiga droba ali pa vímena kriva. Če krava mleko zgubi, je tudi bolézen, dostikrat pa prehuda molža pri slabi ker-mi, tudi predolga nemolža ne pa copernija kriva. — Nevédnost je mati vráž. Otroci! hodite radi v šolo, in učite se pridno; potlej se bote babjovercam le smijali in jih milovali, ter se goljufam nikdar otrapati dali.

R. Ktere zeliša pa mleko rudeče, višnjevo ali pa rumêno pobarvajo?

U. Zeliše rudéčih jagod od krave preveč zavžito pobarva mleko rudeče, pésa višnjevo ali plavo, cvetlice maslénke *) pa rumêno. Še veliko drugih rástlin, katerih pa vi ne poznate, imá lastnóst, mleko takó ali takó pobarvati. Nektere pa imajo tudi lastnost, de se od njih kravji drob užgè, in de potém z mlekam tudi kri v vime pride. Takrat ni mléko le rudéče, ampak tudi kervavo, to je s kervijo poblojeno. Taka se kravam lahko zgodí, če se v spomladi preveč périča mladih drevés nažró, ali pa tudi, če se preveč podi-

*) Schmalzblume (caltha palustris.)

jo. Pastirji naj tedaj krave od imenovanih zéliš vračajo in jih nikoli nespodobno ne podijo. —

Višnjevo pa postane mleko tudi še le po molži. Tega so nečiste latvice, nesnažne shrambe krive. Tudi rumeniga mleka niso vselej krive zavžite zéliša, ampak dostikrat blatni, nenašlani hlevi. Vidite kaj nesnaga stori. — Ako se tedej na mleku kakšna prikazen zagléda, naj se neutégama hlev in mlečna posoda izsnaži; če je bila premenjemleka nesnaga kriva, pomagalo bo.

Petelin. Kakó se pa pomaga, če je take mlečne napake bolezen ali pa kako zéliše krivo?

U. Če je mleko zavolj znotrajne bolezni kervavo postalo, pomaga včasih ta pomeček: *Vzemi polič kervaviga mleka, perli nekoliko prav hudi vriska (jésiha), poblodi oboje in daj kravi piti.*

Če je mléko od zavžitiga zéliša rudéče, ali tudi kake druge barve, pomaga včasih tole: *Skuhaj do dobriega v enim ali dvéh poličih zéliša rudečih jagod in daj to kravi popiti.* Če pa nobeden teh domačih pomočkov ne pomaga, naj se gre k izučeni mu živinskemu zdravniku za svet prašat, ne pa h kakimu goljufnemu mazaču, ki se baha, de zna oddélati, to je odcóprati. — Lahko scer, kakor izučeni zdravniki, tudi drug človek ali iz lastne skušnje, ali če je v kakih podučnih bukvah bral, ali pa če je od kteriga zdravnika zvédil, kak pomoček pozná, to ni nemogoče; ali de bi znal bolezin na čeznatorno

vižo oddélati, ta je zopet ena, ki se pravi, de je bosa. Kdor v zdajnih časih še kaj takiga verjame, tisti naj gre le rakam žvižgat.

Grabec. Ali bi kervavo in pobarvano mleko, ko bi se pilo, škodovalo?

Učenik. Ako od bolézni ali strupéniga zéliša izvira, bi škodovalo, sicer ne. Ker se pa vselej ne vé, kaj de je vzrok (uržoh) take napake, naj se mleko nenavádne barve, de se kaka bolezen ne naléze, nikdar ne pije. — Bližno pot se bomo nadalje menili.

Z m é s.

(Domače zdravilo za gerlo.) Ako te gerlo od prehlajenja bolí, nakaplji na platneno ruto kakoršniga bodi olja, ali lojá; poté rutico dobro nad ognjem sogrej ip si z njo čez noč vrat obveži; pomagalo bo.

Ako je pa gerlo užgano, stolci brinja, ki naj v smetani zavrè. S tém gerlo obvezúj.

(Iz odrašeniga človéka) se skadí ali spuhtí v 24 urah po nevidljivih potnih luknjicah do 5 funtov mokrote in scer od dnéva do dvéva.

(Od zemlje do sonca) je 21 miljonov milj; zató se tako majhno vidi.

(Od zemlje do mesca) je 51 tavžent milj.

Nenavadne beséde.

Hasen ali *korist*, ne † (nuc); *hasniti*, ne † (nucati); *haznovito* ali *koristno*, ne pa † (nucno.)

Hlimba, *hliniti se*, ne pa † (ferštelinga, ferštelati se.)